

ՀՏԴ 528.44(479.243)

Հողաշինարարություն

**ԿՈՊԵՐԱՏԻՎՆԵՐԻ ՀԱՄԱԾԵՍԱՐՀԱՅԻՆ ՓՈՐՁ ԵՎ
ԼՂՀ-ՈՒՄ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿՈՊԵՐԱՏԻՎՆԵՐԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ,
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Ի.Բեգլարյան

«Կոոպերացիա» լատիներեն բառ է «cooperation», կազմված «co» նախդիրից և «collect» - միացնել, կուտակել և «opera» - աշխատանք, գործողություն, այսինքն՝ աշխատանքի, գործունեության միավորում:

Կոոպերատիվ գործունեության ձևն աշխարհի մասշտաբով ունի միավորող կենտրոն՝ **Կոոպերատիվային միջազգային ալյանս**: Այն հիմնադրվել է 1895 թ., գործունեության վայրը Լոնդոնն է: Աշխարհի բոլոր երկրներում կոոպերատիվ գործունեության ձևը, հատկապես 90-ական թթ., խորանում ու զարգանում է այնպես, որ եթե 1997 թ. Ալյանսը միավորում էր 65 երկրների ազգային կոոպերատիվ միություններ իրենց 330 միլիոն անդամներով, ապա այժմ այն ընդգրկում է 76 երկիր, 630 միլիոն անդամներով [1]:

Արևմտյան Եվրոպայի գրեթե բոլոր պետություններում լայն զարգացում ստացած բազմաթիվ և բազմաբնույթ առևտրական և սպառողական կոոպերատիվներ, որոնք գործում են մինչև օրս, ծանրակշիռ դեր ունեն այդ երկրների տնտեսության մեջ: Ներկայումս աշխարհի կոոպերատիվ կազմակերպություններին անդամակցում է ավելի քան 800 միլիոն մարդ, երկրագնդի բնակչության մոտ 12 %-ը: Եթե հաշվի առնենք, որ յուրաքանչյուր կոոպերատիվի անդամի ընտանիքը բաղկացած է միջինը 3 կամ 4 մարդուց, ապա երկրագնդի բնակչության ավելի քան 1/3 այս կամ այն չափով օգտվում է կոոպերատիվ ձեռնարկությունների տնտեսական գործունեությունից:

Եվրոպական երկրների մեծ մասում կոոպերատիվներում միավորված են բոլոր ֆերմերային տնտեսությունների 80-85 %-ը, ԱՄՆ-ում՝ 60-80 %-ը, մոտավորապես նույնն է պատկերը Կանադայում և Ավստրալիայում: Ճապոնիայում կոոպերատիվներում միավորված են գրեթե բոլոր ֆերմերները: Եվրոմիության երկրներում ֆերմերային կոոպերատիվներն արտադրում են պարենային արտադրանքի մինչև 60 %-ը: ԱՄՆ-ում կոոպերատիվները շուկա են հանում ամբողջ գյուղատնտեսական արտադրանքի 30 %-ը, իսկ Սկանդինավյան երկրներում՝ 85 %-ը: Կոոպերատիվներին պատկանող ձեռնարկություններն արտադրում են սննդի արդյունաբերության ամողջ արտադրանքի մինչև 50 %-ը: Ճապոնիայում ֆերմերային կոոպերատիվները վերամշակում և իրացնում են ամողջ գյուղատնտեսական արտադրանքի մոտ 90 %-ը և ֆերմերներին մատակարարում են պահանջվող արտադրության միջոցների մինչև 80 %-ը:

Հոլանդիայի, Իռլանդիայի, Ֆրանսիայի, Գերմանիայի, Ճապոնիայի ագրարային ոլորտի տնտեսվարող սուբյեկտներն համատարած ընդգրկված են գյուղատնտեսական տարաբնույթ կոոպերատիվներում: Եվրոպայում,

Դանիայում, Նորվեգիայում և Ֆինլանդիայում գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացումը գերազանցապես իրականացվում է կոոպերատիվների միջոցով [1]:

Գյուղատնտեսական կոոպերատիվների միջոցով իրականացվող գործառնությունների և դերի շնորհիվ դրանք մեծ տեղ են գրավում արդյունաբերական զարգացած երկրների տնտեսության կառուցվածքում, ինչը հնարավորություն է տալիս ընդլայնելու իրենց գործունեությունը գյուղատնտեսական արտադրանքի մթերման, վերամշակման բնագավառում, բազմաբնույթ գործունեություն ծավալել, մանրածախ, մեծածախ, արտաքին առևտրի, ինչպես նաև արտադրության նյութատեխնիկական, ֆինանսական և այլ ծառայությունների մատուցման աշխատանքներում:

Դեռևս 1880-ական թթ. Եվրոպական երկրների ագրարային ոլորտում առկա էին այն նույն հիմնախնդիրները, ինչպիսիք կան մեր իրականությունում, այն է՝ բանկերը չէին ցանկանում վարկավորել ագրարային ոլորտները և այլն: Այս խնդիրների լուծմանն ուղղված մեխանիզմ հանդիսացավ ռայֆայգենական վարկային կոոպերացիայի ստեղծումը: 1862 թ. գերմանացի Ֆրիդրիխ Վիլհելմ Ռայֆայգենը և Ֆրանց Գերման Շուլցե-Դեյլիչը սկիզբ դրեցին ժամանակակից վարկային կոոպերացիային, որն արագորեն տարածվեց Գերմանիայում:

Ֆրիդրիխ Ռայֆայգենը, Ֆրանց Գերման Շուլցե-Դեյլիչին, Վահրամ Թոթոնյանցը, Ա. Չայանովը մշակել են կոոպերացման հիմնադրությունները, որոնք օգտագործվել են մինչ օրս կոոպերատիվների տարբեր ձևերի ստեղծման ժամանակ և կիրառելի են նաև Հայաստանի Հանրապետության պայմաններում:

Ֆրիդրիխ Վիլհելմ Ռայֆայգենը մշակեց և առաջարկեց ութ կարևոր սկզբունքներ [2,4]:

- փայտատիրական մուծումների բացակայություն,
- անդամների լիակատար պատասխանատվություն կոոպերատիվների պարտականությունների նկատմամբ,
- գործունեության խստագույն տեղայնացում (ընդգրկելով միայն համայնքի շրջանակը),
- բնակչության առավելագույն թվաքանակ (մինչև 1500 մարդ),
- վարկից օգտվելու սահմանափակում և արգելում կոոպերատիվի անդամ չհամարվող անձանց,
- ստացված վարկի օգտագործում՝ բացառապես արտադրական նպատակների համար,
- անձնակազմի անվճար աշխատանք (բացի հաշվապահից),
- այլ կոոպերատիվների մասնակցության արգելում:

Վերջին տարիներին նկատելի տեղաշարժեր կատարվեցին գյուղաբնակների աշխատառժի մեջ, մտածելակերպում, մեծացան նրանց հմտությունները և գործնական կարողությունները, ինքնուրույն որոշումներ ընդունելու հարցերում:

Գիտությունը միշտ մի քանի քայլ առաջ է, քան պրակտիկան: Այսպես է իրավիճակը նաև այսօր: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է ճիշտ գնահատել իրավիճակը, փուլ առ փուլ, փորձնական ծրագրերի միջոցով փոփոխություն կատարել մարդկանց մտածելակերպի և մոտեցումների միջև, դրանք համապատասխանեցնել ագրարային քաղաքականության առաջնահերթություններին ու կոոպերացմանը:

Պատմականորեն ընդունելի են կոոպերատիվների բոլոր ձևերը: Կոոպերատիվները պետք է հեռու լինեն քաղաքական նկատառումներից:

Կոոպերատիվներ ստեղծելիս պետք է խստորեն պահպանվեն հետևյալ սկզբունքները՝ անդամության կամավորությունը, իրավահավասարությունը, անդամների անմիջական մասնակցությունը տնտեսական գործունեությանը, կոոպերատիվի ոչ շահավետ գործունեության ակնկալումը, տնտեսական ինքնուրույնությունը, անկախությունը, կոոպերատիվի անդամների գույքի անձեռնմխելիությունը, ժողովրդավարությունը և պետական աջակցության այնպիսի ձևերը, ինչպիսիք են՝ իրավական դաշտի բարելավում, վարչական ներգործություն, ֆինանսական աջակցություն:

Հողերի սեփականաշնորհումից հետո, հողերի մասնատումը մանր հողակտորների բացասական դեր է խաղում հողերի լիարժեք և ինտենսիվ օգտագործման վրա: Հողերի մասնատվածությունը տնտեսապես էֆեկտիվ չէ և մեծ դժվարություններ է առաջացնում գյուղատնտեսական մշակաբույսերի նորմալ աճի և զարգացման համար: Այս խնդրի լուծումը կարևոր դեր կխաղա մեր հանրապետության սակավահող և քարքարոտ հողերի համար:

Ներկայումս ԼՂՀ գյուղատնտեսական արտադրությունը վարվում է բազմաթիվ գյուղացիական տնտեսությունների և գյուղատնտեսական առևտրային կազմակերպությունների միջոցով: Մեկ գյուղացիական տնտեսությանը բաժին է ընկնում փոքր չափով հողատարածք: Նշված հողատարածքներն իրենց հերթին բաժանվում են 3-4 հողակտորների: Ստեղծված իրավիճակը հնարավորություն չի տալիս վարել արդյունավետ գյուղատնտեսություն՝ բարդություններ են ստեղծվում մեքենաների օգտագործման, ցանքաշրջանառության կիրառման համար: Փոքր տնտեսությունների համար մատչելի չեն նոր տեխնոլոգիաների ներդրումը, վարկավորման խնդիրների լուծումը, բարդություններ են առաջանում արտադրության՝ մեքենայացված աշխատանքներով սպասարկման, մատակարարումների, արտադրանքի իրացման և այլ գործընթացներում:

Հողերի միավորման գործում պետության և համայնքի ղեկավարության աջակցությունը կլինի սեփականատերերին և հեղօգտագործողներին սահմանելու արտադրանքի գնման երաշխավորված գինը, հարկազատումը, արտոնությունների սահմանումը: Դրանից օգտվելով սեփականատերերը կարող են ներդրումներ կատարել, ինչպես հողերի, այնպես էլ նոր սարքավորումների վրա: Խոշոր դաշտերում հողերի մշակումը լինում է մեքենահարմար և ոռոգումը կազմակերպվում է ավելի արդյունավետ:

Որպես տիպային համայնքներ ներկայացնենք Ասկերանի շրջանի Վարդաձոր, Նախիջևանիկ, Ավետարանոց, Խնապատ և Մոշխմատ

համայնքներում անցկացված հարցումների արդյունքները կապված հողերի միավորման գործընթացի հետ: Մանրամասն տվյալներն բերված են հետևյալ աղյուսակում:

Համայնքը	սեփականության գործընթացը երբ է կատարվել	մեկ շնչին հասնող հողակտորի չափաբաժինը, հա	հողակտորների հեռավորությունը համայնքից, կմ	միջով վեժված	կցանկանային միավորել իրենց հողավ. մասնավոր սեփականի մասնավոր հարցի տվյալները
Վարդաձոր	1998	0.6	մինչև 2	1, մեկ ընտանիք՝ 2	10%
Նախիջևանիկ	1998	0.6	մինչև 5	1-2	7%
Ավետարանոց	1998	0.6	գյուղամերձ՝ մինչև 2, Ամարաս՝ 30-35	2-3	միավորման գործ. սկզբնական փուլում է
Խնապատ	1998	0.6	մինչև 2	2-3	հարցումն կատարվել է անցաց տարի, հրաժարվել են
Մոշխմատ	1998	0.6	գյուղամերձ՝ 2-3, Ամարաս՝ 25	2-3	միանշանակ հրաժարվել են

Ասկերանի շրջանի տարբեր համայնքներից հարցման 50 մասնակիցներից «կցանկանայիք միավորել ձեր հողակտորները» հարցին հիմնականում պատասխանել են «ոչ», բայց կցանկանային խոշորացնել իրենց հողակտորները պետական և համայնքային հողամասերը գնելով: Համաձայն են նաև կատարել հողամասերի փախսանակում:

Զարգացած երկրների պրակտիկայում չկան դեպքեր, որ ստեղծված լինեն խոշոր գյուղատնտեսական ձեռնարկություններ՝ հիմնված սեփականության լրիվ հանրայնացման վրա: Իրական կյանքում գերակշռող գյուղատնտեսական ձեռնարկության կազմակերպարարական ձևը մնում է ընտանեկան ֆերմերային տնտեսությունը, որն ընդգրկվել է ֆերմերային կոոպերատիվների համակարգ: Ֆերման պահպանվում է որպես ինքնուրույն արտադրական միավոր և մասնավոր սեփականության իրավունքով պատկանում է իր սեփականատիրոջը, որպես կանոն, ունենալով անմիջական մասնակցություն միջտնտեսային կապերի գործընթացին:

Ագրարային էկոնոմիկայի համակարգի մեջ յուրաքանչյուր երկրի ֆերմերային տնտեսություն ներգրավվում է մասնավոր, պետական կոոպերատիվ ձեռնարկությունների և հաստատությունների հետ, կայուն պայմանագրային կապերի միջոցով, ծավալելով առևտրի, արդյունաբերական, սպասարկման, գիտահետազոտական և ինֆորմացիոն

խոհրդատվական հաստատությունները: Արտադրանքի վերամշակման և իրացման ժամանակակից խոշոր ձեռնարկությունները, ինչպես նաև, գյուղատնտեսության նյութատեխնիկական և ֆինանսական ապահովման հաստատությունները մասնակի հանրայնացման յուրահատուկ ձև են, արտահայտելով գործունեության համակենտրոնացումը ֆերմերային տնտեսության մի շարք ընդհանուր տնտեսական ֆունկցիաներ իրացնելու համար: Սակայն, այս պարագայում, ֆերման իր արտադրական գործունեության պայմաններում պահպանում է տնտեսական ինքնուրույնությունը, ինքնավարությունը: Նյութական ռեսուրսների և արտադրողական ուժերի միավորման աստիճանից ու բնույթից ելնելով, առանձնացվում են արտադրական գույակցման, միավորման մի քանի հիմնական ձևեր:

Չնայած հողի շուկայի գոյությանը՝ տնտեսությունների խոշորացման միտում չի նկատվում: Արտասահմանյան մի շարք փորձագետներ, որոնք ուսումնասիրել են ՀՀ-ում իրականացված գյուղատնտեսական բարեփոխումների ընթացքն ու արդյունքները, անվերապահորեն նշել են, որ Հայաստանում իրականացված սեփականաշնորհման արդյունքում գյուղատնտեսության մեջ դեռևս երկար ժամանակ կգերակշռեն փոքր չափեր ունեցող գյուղացիական տնտեսություններ, և ոլորտի արդյունավետությունը մեծամասամբ պայմանավորված կլինի դրանց արդյունավետ տնտեսություն վարելու ունակությամբ:

Կոոպերատիվների ստեղծման տեմպերը բավարար չեն, քանի որ առկա են արտադրական, տնտեսական և իրավական չլուծված խնդիրներ:

Գյուղացիական տնտեսությունների կոոպերացիայի համար այսօր առկա են լուրջ խոչընդոտներ՝

- Գյուղացիական տնտեսությունների անբավարար տեղեկացվածությունը, ոչ լիարժեք տեղեկատվական-խորհրդատվական համակարգը և դրա մատչելիության ցածր մակարդակը:
- Կոոպերացիայի և կոոպերատիվների կազմակերպական սկզբունքների վերաբերյալ գյուղատնտեսությամբ զբաղվողների տեղեկացվածության ցածր մակարդակը:
- Գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվողների աշխատանքային կարողությունների և հմտությունների մակարդակների տարբերությունները:
- Կոոպերացման հիմնադրույթների և առաջավոր փորձի վերաբերյալ ուղեցույցների բացակայությունը:
- Օրինակելի կոոպերատիվների բացակայությունը:
- Գյուղացիական տնտեսությունների գերակշռող մասի ֆինանսական և նյութական անապահով վիճակը:
- Կոոպերացման ռիսկայնությունն ու պետական երաշխիքների բացակայությունը:

Այս խոչընդոտների վերացման ուղիներն են՝

- ❖ Հանայնքներում փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության զարգացումը, գյուղական բնակչության համար նոր աշխատատեղերի ստեղծումն ու գյուղական վայրերում աղքատության նվազեցման ծրագրերի իրականացումը:
- ❖ «Գյուղատնտեսական կոոպերատիվների մասին» օրենքի ընդունմանը զուգընթաց՝ ագրարային օրենսդրության ամբողջականացումը:
- ❖ Վարկավորման և ֆինանսավորման երաշխիքների կիրառումը:
- ❖ Վերամշակող ընկերությունների և կոոպերատիվների միջև պայմանագրային հարաբերությունների հաստատումը:
- ❖ Կոոպերատիվների ստեղծման և զարգացման նպատակով ազրոգիտակրթական, խորհրդատվական, տեղեկատվական ծրագրերի իրականացումը:

Ստեղծված իրավիճակից դուրս գալու համար անհրաժեշտ է արմատական բարեփոխումներ գյուղատնտեսության մեջ: Ագրարային ոլորտում անհրաժեշտ է իրականացնել մասնագիտորեն բազմակողմանի հիմնավորված համալիր ծրագրեր՝ իրավական դաշտի բարելավման, գործող արտադրատնտեսական հարաբերությունների կատարելագործման, գյուղաբնակների վստահության վերականգնման, երաշխիքների ապահովման, կոոպերացման խնդիրներով զբաղվող պետական ծառայողների տնտեսական պատրաստվածության, տեղեկատվության մատուցման առաջադիմական ձևերի ներդրման, պետական աջակցության մեխանիզմների մշակման բնագավառներում:

Մասնավոր ինտեգրացման տիպի միավորումներում պահպանվում է դրանց պատկանող անհատական ձեռնարկությունների տնտեսական ինքնուրույնությունը՝ առանձնացնելով արտադրության առանձին ճյուղեր համատեղ գործունեություն ծավալելու նպատակով, խոշոր մասնագիտացված տնտեսությունների ստեղծման ճանապարհով ու հանդես գալով որպես համասեփականատեր: Կոլեկտիվ ձեռնարկությունները «մասնավոր ինտեգրացման» տեսքով հանդիպում են անասնապահությունում և, որպես կանոն, բնութագրվում են մասնաբաժնի մասնակցությամբ նյութատեխնիկական բազայի համատեղ արտադրության ստեղծմանը, նաև շինությունների կոլեկտիվ օգտագործմանը:

Լրիվ ինտեգրացման ձևը նախատեսում է նրա մասնակիցների միավորումը մեկ ձեռնարկության մեջ, որը գործում է որպես միացյալ արտադրական միավոր, միացյալ հողատարածությունում արտադրության միջոցների համատեղ օգտագործմամբ, միացյալ ֆինանսական կառույցով, շահույթի ու վնասի բաշխման միացյալ համակարգով: Սովորաբար տնտեսությունները գործունեությունը վարում են վարձակալած հողատարածքներում[3]:

Կոոպերատիվի առանձին անդամներին պատկանող հողերը կոլեկտիվ մշակման ժամանակ մնում են տնօրինողների մասնավոր սեփականություն: Միաժամանակ գործընկերային տիպի միավորներում, որոնք հիմնված են դրանց անդամների պատասխանատվության համերաշխության սկզբունքի

վրա, կիրառվում են նաև սեփականության համատեղ ձևը: Գյուղատնտեսական կորպորացիաները փայատիրական, բաժնետիրական ձեռնարկություններ են, որոնք վարում են ձեռնարկատիրական գործունեություն, հիմնականում գյուղատնտեսական արտադրանքի արտադրություններում, իրենց սեփական անունով, այս կամ այն օրենքներով, քանի որ կան որոշակի տարբերություններ տնտեսական գործունեության կարգավորման հարցում: Գրեթե բոլոր կոլեկտիվ ձեռնարկությունների տնտեսական հիմքը կազմում են համատեղ արտադրությունը, հատուկ ֆիքսված հողի չափերը և համապատասխան արտադրության միջոցները, որոնք մնում են գործընկերության մասնավոր սեփականություն: Նրանից յուրաքանչյուր նյութական ներդրումը հաշվի է առնվում տարեկան եկամտի բաշխման ժամանակ: Տնտեսապես զարգացած բազմաթիվ երկրներում գյուղատնտեսական կոոպերատիվները ընդգրկում են տնտեսական գործունեության տարբեր կողմերը:

Կոոպերատիվների լայնման քայլերից պետք է լինեն գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող պետական ծրագրերի՝ վարկային, դրամաշնորհային, բյուջետային միջոցների նպատակաորոշումը գյուղատնտեսական առևտրային և սպառողական կոոպերատիվների ձևավորմանն ու գործունեության ապահովմանը [2]:

ԼՂՀ գյուղատնտեսությունում կոոպերացա ներդնելու համար անհրաժեշտ է՝

1. Ընդունել կոոպերացայի մասին օրենք:
2. Պետք է կազմակերպել գյուղատնտեսական մեքենայական աշխատանքների կատարման կոոպերատիվներ, դրանց արտոնյալ պայմաններով վաճառել նորագույն տեխնիկա, վառելիքային, պահեստամասեր:
3. Պետական պատվերները տալ կոոպերատիվներին, գյուղատնտեսական արտադրանքի պաշարներ ձևավորելիս:
4. Հանրապետության համար առավել կարևոր նշանակություն ունեցող արտադրանքի արտոնությամբ զբաղվող կոոպերատիվներին տրամադրել լրացուցիչ արտոնություններ:
5. Խթանել էկոլոգիապես մաքուր արտադրանքի արտադրությամբ զբաղվող կոոպերատիվների գործունեությանը:
6. ՀՊԱՀ-ում և ՀՊԱՀ-ի Ստեփանակերտի մասնաճյուղում գյուղատնտեսական աշխատողների համար կազմակերպել դասընթացներ՝ կոոպերատիվների կազմակերպման վերաբերյալ:
7. Նախապայմաններ ստեղծել կոոպերատիվների միությունների ձևավորման համար:

Սկզբնական շրջանում պետք է ձևավորել փոքր կոոպերատիվներ և անել ամեն ինչ, որ դրանք ունենան հաջողություն:

Ներկայումս ԼՂՀ-ում գյուղացիական տնտեսությունների զգալի մասը չունեն ֆինանսական և նյութատեխնիկական միջոցներ հողի մշակման համար: Դրանցից շատերը դադարեցրել են իրենց գործունեությունը,

այսինքն՝ հրաժարվել են հող մշակելուց: Վերջին տարիների ընթացքում գյուղացիական տնտեսություն վարողներն հասկանում են, որ տեխնիկայի և շատ այլ կարևոր միջոցների բազակայության պայմաններում առանձին գործել հնարավոր չէ: Ժամանակակից փուլում կոոպերացան համարվում է այն հեռանկարային ուղղությունը, որը հնարավորություն կտա ապահովելու հանրապետության ագրոպարենային համակարգի զարգացումը, կանխելու դրա քայքայումը:

Գրականություն

1. Ս. Գևորգյան, Գյուղատնտեսական կոոպերացիա, Երևան, 2002, էջ 5-7:
2. ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտում կոոպերացիայի զարգացման հիմնախնդիրները, գիտաժողովի նյութեր, ՀՊԱՀ, Երևան 2010, էջ 9-11:
3. Նազարյան Բ.Վ., Գյուղատնտեսական հողատեսքերի հողօգտագործման արդյունավետության բարձրացման ուղիների մշակումը Արագածոտնի մարզի Թալինի տարածաշրջանում, ատենախոսություն, Երևան 2007, էջ 100-105:
4. Сахарова А. В., Котов И. С., История и теория кооперативного движения, 2005, ст. 25-29.

Международный опыт кооперативов и возможности создания, развития сельскохозяйственных кооперативов в НКР

И. Бегларян

Резюме

На современном этапе кооперация представляет собой перспективное направление, способное обеспечить развитие агропромышленного комплекса республики.

Одновременно представлен опыт Западной Европы, США и возможности, созданные в НКР, на основе которых сделан вывод о том, что кооперация может стать оптимальным способом, содействующим эффективному использованию производственных ресурсов аграрной сферы и улучшению социально-экономического положения населения.

The International Experience of Cooperatives and the Feasibility of the Creation, Development of Agricultural Cooperatives in the Republic of NK

I. Beglaryan

Summary

Currently cooperative movement is regarded as a futuristic direction, which allows to secure the development of agricultural production system in the Republic.

At the same time the article presents the experience of Western Europe, USA and the opportunities created in NKR on the basis of which a conclusion is drawn that cooperation may become the best way supporting to the effective use of production resources of the agrarian sector and improvement of the social-economic conditions of the population.